

K PODMÍNKÁM ÚSPĚCHU V INKLUZÍVNÍ ŠKOLE

Pavla Polechová, Olga Starostová

Anotace: *Součástí projektu Socrates – Comenius 2 INCLUSIVE, koordinovaném autorkou příspěvku, je akční výzkum vnímání podmínek školní úspěšnosti učiteli a žáky. Příspěvek ukazuje předběžné výsledky získané užitím Q- metodologie.*

ÚVOD

Málokdo dnes věří v teorii *jediné* inteligence. Je všeobecně známé, že očekávání učitele je pro školní úspěšnost velmi podstatné; víme o jevu zvaném Pygmalionský efekt i o sebesplňující předpovědi. Přesto realita škol a školských systémů jako by tyto poznatky ignorovala: žáci jsou pro účely vyučování dodnes děleni, jako by existovala inteligence jako jednorozměrný, relativně stabilní parametr lidské kvality. Zdá se, že vyhovět odlišnostem žáků učících se společně v jedné třídě se jeví jako neřešitelné dilema. Je princip inkluze¹ sám o sobě nesplnitelným ideálem?

Základním problémem je obava ze ztráty efektivity – a tato obava je oprávněná, pokud si představujeme, že dítě je třeba přizpůsobit škole, a že jediným zprostředkovatelem a zdrojem vzdělávání je učitel. Pokud však – současně s různorodou nabídkou individuálních příležitostí – přistupuje učitel ke kolektivu třídy jako ke skupině vzájemně se doplňujících kvalit, umožňujících vzájemnou inspiraci a učení, pokud nejsou děti v procesu vyučování a učení na sobě nezávislé, ale vzájemně se v učebních situacích potřebují, jsou zdrojem pro ostatní, uvědomují si svůj význam pro kolektiv, vnímají odlišnost jako podmínku efektivní spolupráce, pak by se nejen měla zvyšovat soudržnost kolektivu třídy, eventuelně školy, ale měla by vzrůstat i efektivita, jak ukazují některé zahraniční výzkumy (Johnson at al. 1990).

¹ Samotný koncept inkluze existuje ve dvou variantách: začlenění dětí se speciálními potřebami vs začlenění všech. V této práci budeme inkluzívním vzděláváním rozumět společné vzdělávání všech dětí (na obou stranách spekter odlišností (znalostí a dovedností v různých předmětech, fyzických možností...)) pro maximalizaci jejich potenciálu, s prostorem pro jednotlivce na straně jedné a s využitím odlišností v týmové práci na straně druhé.

Skutečné učitelovo očekávání a tedy i komunikace tohoto očekávání je dáno jeho vnitřním přesvědčením, jeho subjektivním názorem. Jedním ze zajímavých nástrojů, otevřeně pracujících se subjektivitou, je Q-metodologie.

Faktorová analýza pracuje s vybranou populací n jedinců, z nichž každý je měřen m testy. Jednotlivé osoby můžeme měřit různými testy a sledovat, které testy korelují (podobnost používaných testů vedla právě ke konceptu obecné inteligence). Q-metodologie spočívá v obrácení pozice testů a osob: můžeme naopak výroky „měřit“ různými jednotlivci (jejich subjektivním hodnocením) a sledovat, které osoby v tomto hodnocení korelují. Výstupem je tedy typologie jednotlivců nebo skupin v podobě informace, kteří jedinci nebo skupiny se shlukují (v matematickém smyslu), t.j. tvoří faktor, neboť hodnotí podobně – jsou „na stejné vlně“.

ZÁKLADNÍ ÚDAJE O PROVEDENÉM Q-TŘÍDĚNÍ

Sedmnáct malých skupin učitelů vždy z jedné školy odpovídalo na otázku „**Myslím, že šance na úspěch žáků ve škole pro všechny děti porostou, jestliže**“ tak, že třídilo 92 vyjádřených vlivů-kartiček do pěti kategorií. • Toto třídění bylo omezeno následujícím způsobem:

8 vlivů smělo být zařazeno do skupiny velmi pozitivních vlivů (značeno ++ resp. 5),

18 vlivů mezi pozitivní (+ resp. 4,),

40 jako neutrální (o resp. 3), dalších

18 vlivů jako spíše negativní (- resp. 2) a

8 vlivů jako zcela negativní (- - resp. 1).

Zúčastněné skupiny ohodnotily jako **nejvýznamnější pozitivní vlivy** působící na úspěch žáka ve škole tyto vlivy: (pozn.: tučně vytištěné výroky jsou takové, na jejichž zařazení se skupiny názorově shodly, tzn. nejvíce skupin je označilo jako nejvýznamnější vliv (**++ resp. 5**))

68 žáci zažívají úspěch a pociťují pokroky

16 učitel si všímá všech žáků (všichni žáci jsou učitelem viditelní)

30 žáci cítí, že **PATŘÍ do SVÉ školy**

56 žáci dostávají kvalitní zpětnou vazbu o učení a chování od učitele i od spolužáků

27 žáci cítí, že do třídy **PATŘÍ**

38 **učitelé žákům naslouchají**

44 jsou kvalitní vztahy u-u, u-ž, ž-ž

60 výuka je pestrá a zajímavá

26 žáci se do školy těší

15 žáci se učí sociálními dovednostem současně s učivem předmětů vzdělávacího programu

Jako **slabé nebo negativní** byly vybrány skupinami tyto vlivy (pořadí vlivů pokračuje sestupně, tučně vytištěny jsou vlivy, na jejichž hodnocení (- - resp. 1) se skupiny nejvíce názorově shodly):

- 89 žáci pracují převážně nezávisle na sobě
- 78 žáci cítí, že dění ve třídě je plně organizováno učitelem
- 1 na některé předměty budou žáci trvale rozděleni podle výkonnosti
- 67 třída je hodně stejnorodá
- 5 o talenty se pečuje ve výběrových třídách
- 31 **žáci jsou hodnoceni tehdy, když chtějí**
- 36 učitelé dávají najevo očekávání stálého vysokého výkonu jedničkářů
- 87 učitelé pracují podle dlouhodobě osvědčených příprav
- 23 **nejpozději od druhého stupně jsou žáci rozděleni do studijních a praktických skupin**
- 37 děti se speciálními potřebami jsou odděleny od ostatních

Kontroverzní vlivy jsou takové, u nichž je mezi skupinami veliká názorová nejednotnost v jejich hodnocení (druhé číslo v tabulce značí standardní odchylku hodnocení daného výroku)

- 72 1,16 především probíhá kvalitní výklad v ukázněné třídě
- 3 1,14 žáci cítí zodpovědnost za sebe i za ostatní
- 17 1,14 ředitel má ve sboru autoritu (ředitel je cílevědomý)
- 7 1,09 učitelé mají shodné odpovědi na nepříjemné chování
- 40 1,09 učitel si o přestávce co nejvíce odpočine
- 49 1,09 školní chodby jsou profesionálně upraveny

FAKTOROVÁ ANALÝZA VLVIVŮ

Prvé tři faktory rozdělily školy do dvou skupin (viz. graf 1):

1. **soudržný kolektiv žáků i učitelů, svoboda (jak později uvidíme, různě) vyvážená zodpovědností: všechny školy až na jednu**
X
2. **pevně nastavený režim a selektivita založená na individuálním výkonu – jak žáka, tak dominantního učitele: škola „kr“**

č.	většina týmů vybrané skupiny škol	Ø	škola <u>kr</u>	kr
3	žáci cítí zodpovědnost za sebe i za ostatní	+		--
6	rodiče mohou navštěvovat vyučování	o		--
17		o	ředitel má ve sboru autoritu	++
18		-	každý týden má stejnou časovou strukturu	+
19	pro život ve škole platí pravidla, na jejichž sestavení se podíleli učitelé i žáci	+		-

28		o	ředitel má schopného a angažovaného zástupce	++
36		-	učitelé dávají najevo očekávání stálého vysokého výkonu jedničkářů	+
37		--	děti se speciálními potřebami jsou odděleny od ostatních	++
43	učitelé nejsou omezováni školským systémem, osnovami	o		--
47		-	výuka probíhá v prostředí nerozptylujícím pozornost	+
49		-	školní chodby jsou profesionálně upraveny	++
51	pro práci učitele s dítětem jsou rodiče využiti jako konzultanti	o		--
53	žáci cítí, že se učí to, co budou někdy opravdu potřebovat	+		-
55		o	třída je hodně různorodá	++
56	žáci dostávají kvalitní zpětnou vazbu o učení a chování od učitele i od spolužáků	+		-
57	žáci se vzájemně respektují	+		-
58	žáci mohou ovlivňovat metody výuky	o		--
59		-	žáci jsou často zkoušeni a známkováni	+
68	žáci zažívají úspěch a pociťují pokroky	++		o
72		-	především probíhá kvalitní výklad v ukázněné třídě	+
73		-	učitelé pracují samostatně a nezávisle	++
75	rodiče nacházejí čas na své děti	+		-
77	žáci často spolupracují	+		-
79	žáci dostávají kvalitní zpětnou vazbu o učení a chování od učitele	o		--
87		--	učitelé pracují podle dlouhodobě osvědčených příprav	+
92	učitel chápe a uznává různé možnosti přínosu žáka k práci kolektivu	+		-

V další fázi jsme vyloučili „faktor kr“ . Výsledkem bylo odtržení další skupiny, „faktor tv7“, ze souboru pracovních skupin (viz graf 2). Silnější vztah několika skupin škol k „faktor tv7“ naznačoval, že pokud bychom oddělili i skupinu tv7, druhý faktor ukáže ještě další, jemnější rozštěpení. To jsme skutečně provedly ve třetí analýze, kde se školní skupiny rozdělily na představitele dvou faktorů: „faktor O-

Ch" a „faktoru TT“. Dvě školní skupiny – nevyhraněné- zůstaly uprostřed (viz graf.3). Jak uvidíme z níže uvedené tabulky, tyto faktory by mohly být charakterizovány jako

1.11 - faktor TT:

relaxovanější přístup, důraz na „přitažlivost školy“ pro děti, vyzdvižení dětské individuality, výchovná role školy je doplňující k roli rodiny, učitel – svobodomyšlný altruista

1.12 - faktor O-Ch:

škola je silně komunikativní a participativní uvnitř i směrem k rodičům a okolí + pevná pravidla

č.	TT	∅	O-Ch	∅
17	učitel si všímá všech žáků	++		0
19		o	pro život ve škole platí pravidla, na jejichž sestavení se podíleli učitelé i žáci	+
28		-	ředitel má schopného a angažovaného zástupce	0
48		o	při výuce je brán maximální ohled na individuální učební styl žáka	+
52	žáci se zajímají o svůj úspěch ve škole	+		0
54	žáci spolu často soutěží	o		-
60	výuka je pestrá a zajímavá	+		0
69		-	učitel se s žáky radí o jejich učebních potřebách a jejich naplňování	0
90		o	žáci s učitelem výuku spoluorganizují	+
92		o	učitel chápe a uznává různé možnosti přínosu žáka k práci kolektivu	+

LITERATURA

- Armstrong F. et al., eds. (2000). *Inclusive Education*. London: David Fulton Publishers
- Batelaan, P., van Hoff, C.: Cooperative learning in Intercultural Education, 1996, Vol. 7, No. 3, p. 5-16,
- Gardner, H. (1999). *Dimenze myšlení: Teorie rozmanitých inteligencí*. Praha: Portál.
- Gould, S.J. (1997). *Jak neměřit člověka*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Harlen, W., & Malcolm, H. (1999). *Setting & Streaming: A research review*. Glasgow: Bell & Bain.
- Johnson D. W., Johnson R.T., Holubec E.J. (1990): *Circles of Learning*. Interaction Book Company, Edina, Minesota
- Mareš, J. (1998). *Styly učení žáků a studentů*. Praha:
- Průcha, J.: (1998) *Moderní pedagogika*, Portál, Praha, str. 357
- Spearman, C. (1904) "General intelligence," objectively determined and measured. *American Journal of Psychology*, 15, 201-293. (1904).
- Stephenson, W., 1935: *Technique of Factor Analysis*. *Nature*, Vol. 136, p 297
- Thurstone, L. L.: *The Vectors of Mind*, *Psychological Review*, 41, 1-32. (1934)

AUTOŘI – KONTAKT:

RNDr. Pavla Polechová, CSc.
Mgr. Olga Starostová
Ústav výzkumu a rozvoje školství
Pedagogická fakulta
Univerzita Karlova
Myslíkova 7
Praha 1

Tel.: (02) 249 10 514, 219 00 532
E-mail: pavla.polechova@pedf.cuni.cz